

Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану жөніндегі сот практикасы туралы

1999 жылғы 9 шілдедегі № 8 Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысы

Ескерту. Нормативтік қаулының тақырыбы және деректемелері жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

Ескерту. Бүкіл мәтіні бойынша:

"тергеуші" деген сөз "сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам" деген сөздермен;

"қылмыс" деген сөз "қылмыстық құқық бұзушылық" деген сөздермен;

"алдын ала тергеу" деген сөздер "сотқа дейінгі тергеп-тексеру" деген сөздермен ауыстырылды - ҚР Жоғарғы Сотының 24.12.2014 N 4 Нормативтік қаулысымен (ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі).

Ескерту. бүкіл мәтін бойынша:

"ҚІЖК-нің" деген сөздер "КПК-нің" деген сөздермен ауыстырылды;

"1-бөлігінің", "1-бөлігінде", "1-бөлігіне", "2-бөлігінде", "2-бөлігінің" деген сөздер тиісінше "бірінші бөлігінің", "бірінші бөлігінде", "бірінші бөлігіне", "екінші бөлігінде", "екінші бөлігінің" деген сөздермен ауыстырылды - ҚР Жоғарғы Сотының 11.12.2020 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

Есі дұрыс емес адамдарға, сондай-ақ маскүнемдіктен, нашақорлықтан немесе уытқұмарлықтан емделуді қажет ететін адамдарға медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану туралы қылмыстық істерді және медициналық сипаттағы шараларды қолдануды тоқтату, өзгерту және мерзімін ұзарту туралы ұсыныстарды қарау жөніндегі сот практикасын талқылай отырып, осы санаттағы істерді қарау кезінде кемшіліктерді жою және заңнаманың біркелкі қолданылуын қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жалпы отырысы қаулы етеді:

Ескерту. Кіріспе жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

1. Есі дұрыс емес күйінде қоғамға қауіпті іс-әрекет жасаған немесе қылмыстық құқық бұзушылық жасағаннан кейін психикасы бұзылған немесе қылмыстық құқық бұзушылық жасаған және психиатриялық жәрдемді немесе маскүнемдіктен, нашақорлықтан, уытқұмарлықтан мәжбүрлі емделуді қажет ететін адамдарға медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын дұрыс қолдану олардың жазылуына

немесе денсаулықтарының жақсаруына әсер ететініне, сондай-ақ осы адамдардың қылмыстық заң бойынша жауаптылық белгіленген жаңа іс-әрекеттер жасауының алдын алуға ықпал ететініне соттардың назары аударылсын.

Ескерту. 1-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

2. Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану, оларды қолданудың мерзімін ұзарту, өзгерту немесе тоқтату туралы мәселелер осы санаттағы істер бойынша сот ісін жүргізу ерекшеліктерін көздейтін Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі – ҚК) 91-98-баптарында және Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің (бұдан әрі – ҚПК) 54-тарауының баптарында регламенттелгені түсіндірілсін. Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларының қолданылуына байланысты медициналық жәрдем көрсетудің негіздері мен тәртібі Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы Қазақстан Республикасының кодексімен реттеледі.

Ескерту. 2-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

3. Адамда психикалық аурудың болуы, соның салдарынан оның өз әрекеттерінің іс жүзіндегі сипаты мен қоғамдық қауіптілігін түсіну немесе оларды басқару қабілеттігінен айырылуы медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану үшін негіз болмайтынын соттардың ескергені жөн. Осыған байланысты әрбір іс бойынша қылмыстық заңмен тыйым салынған іс-әрекеттің жасалғаны дәлелденген-дәлелденбегенін, адамның оны жасау кезінде есі дұрыс емес күйде болған-болмағанын тексеру қажет. Бұған қоса психикасының бұзылуына байланысты адамның өзіне немесе басқа адамдарға қауіптілігін немесе оның басқа да елеулі зиян келтіру ықтималдығын куәландыратын нақты деректер анықталуы тиіс.

Психикасының бұзылуының сипаты мен ауырлығы, осыған байланысты оның басқа адамдарға зорлық-зомбылық әрекеттерін жасауға немесе өзіне зиян келтіруге, қоғамға қауіпті өзге де іс-әрекеттер жасауға (мүлікті ұрлау, өртеу, жою немесе басқа тәсілдермен бұзу және т.б.) бейімділігі, сондай-ақ аурудың өзінің қоғамға қауіпті ниеттерін іске асыру мүмкіндігі бағаланатын аурудың физикалық жай-күйі адамның өзі үшін немесе айналадағы адамдар үшін қауіпті екенін куәландыруы мүмкін.

Ескерту. 3-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

4. ҚПК-нің 271-бабының талаптарына сәйкес сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізілген адамның психикалық дұрыстығына күмән келтіретін мән-жайлар анықталған әрбір қылмыстық іс бойынша міндетті түрде сот-психиатриялық сараптама

тағайындалуы тиіс. Мұндай мән-жайлар, атап айтқанда, күдіктінің, айыпталушының отбасында психикалық аурумен ауыратын туыстарының болуы туралы, оның ақыл-есі кем адамдарға арналған мекемеде оқуы туралы, бұрын жарақат алғаны туралы, психиатриялық ауруханаларда есепте тұрғаны немесе емделгені туралы, психикасының бұзылуына байланысты бұрын қылмыстық жауаптылықтан немесе жазадан босатылғаны туралы және т.б. деректер болуы мүмкін. Сарапшылардың шешуіне сот-психиатриялық сараптаманы тағайындау туралы қаулыда адамның бұрын психикасының бұзылуының болуы, заңда тыйым салынған іс-әрекетті жасаған кезде немесе тергеп-тексеру не сот істі қарау барысында психикалық ауруының дәрежесі мен сипатын анықтауға, қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті жасаған кезде есінің дұрыстығын, күдіктінің, айыпталушының қылмыстық құқық бұзушылық жасағаннан кейін алдын ала тергеу немесе сотқа дейінгі тергеп-тексеру немесе сот талқылауы кезеңінде не сот үкімі бойынша қылмыстық жазаны өтеу кезінде психикалық жай-күйін, сондай-ақ психикасы бұзылуының сипаты мен асқынуын анықтауға мүмкіндік беретін сұрақтарды қойған жөн. Сонымен қатар сарапшыларға адамның анықталған ауруына байланысты оның өзіне және басқа адамдарға қауіп төндіру-төндірмеуі, басқа да едәуір зиян келтіре алатын-алмайтыны, медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын және оның қай түрін қолдануды қажет ететін-етпейтіні, сондай-ақ психикалық ауруының сипаты мен асқынуын ескере отырып, адамның түсініктемелер беруге, өтінішхаттар мәлімдеуге, дәлелдемелер ұсынуға және ҚПК-нің 515-бабының бірінші бөлігінде көрсетілген басқа да әрекеттерді жасауға мүмкіндігінің бар-жоғы жөнінде мәселелерді қойған жөн.

Қылмыстық істе адамның спирттік ішімдіктерді, есірткі, психотроптық немесе өзге де есеңгірететін заттарды жүйелі түрде қолдануы туралы мәліметтер болған жағдайда қылмыстық процесті жүргізетін орган осындай адамдарды куәландыруға жіберу туралы қаулы шығарып, іске осы адамның маскүнемдіктен, нашақорлықтан немесе уытқұмарлықтан мәжбүрлі емдеуді қажет ететін-етпейтіні және оған қарсы көрсетілімдердің бар-жоғы туралы медициналық комиссияның қорытындысын қоса тіркегені жөн.

Ескерту. 4-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

5. Бір әрекетке қатысты адамның есін дұрыс емес деп тану басқа іс-әрекетті жасаған кезде оның есі дұрыс деп тану мүмкіндігін жоққа шығармайтыны түсіндірілсін. Осыған орай, бұрын есі дұрыс емес деп танылған және қылмыстық жауаптылықтан босатылған адам қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті жасаған жағдайда, жаңадан жасаған іс-әрекетінің әр эпизодына қатысты оның есінің дұрыстығын немесе дұрыс еместігін

анықтау мақсатында сот-психиатриялық сараптама тағайындалуы және өткізілуі тиіс. Қажет болған жағдайда стационарлық сот-психиатриялық сараптама, сондай-ақ психологиялық-психиатриялық сараптама өткізуді тағайындаған жөн.

Ескерту. 5-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

6. Қылмыстық процесті жүргізетін органдар ҚПК-нің 14, 279-баптарына сәйкес күзетпен ұсталған күдіктіні, айыпталушыны сот-психиатриялық сараптама жүргізуге медициналық ұйымға мәжбүрлеп орналастыру үшін бұл туралы тергеушінің қаулысы керек екендігін, ал күзетпен ұсталмаған адамды сот-психиатриялық сараптама жүргізуге медициналық ұйымға орналастыру үшін оның келісімі, олай болмаған жағдайда сот қаулысы керек екендігін ескергені жөн.

Ескерту. 6-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

7. Қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті жасаған сәтте адамның есінің дұрыс еместігі туралы немесе қылмыс жасағаннан кейін оның психикасының бұзылғаны туралы сот-психиатриялық сараптаманың қорытындысын алған кезде, тергеуші қылмыстық-процестік заңның алдын ала тергеуді жүргізу тәртібін реттейтін жалпы нормаларынан басқа, ҚПК-нің 509-518-баптарының: істі бөлек іс жүргізуге шығару мәселесін шешу, бұлтартпау шарасының күшін жою және қажет болған жағдайда қауіпсіздік шарасын қолдану, қорғаушы мен заңды өкілді, егер олар бұрын басқа негіздер бойынша іске қатыспаса, іске тарту жөніндегі талаптарын дереу орындауға тиіс.

Ескерту. 7-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

8. Қылмыстық процесті жүргізетін органдардың назары мынаған аударылсын: қоғамға қауіпті іс-әрекеттерді есі дұрыс емес күйде жасаған адамдарға немесе қылмыс жасағаннан кейін психикасы бұзылған адамдарға ҚПК-нің 137-бабында көзделген бұлтартпау шараларын қолдануға тыйым салынады. Мұндай адамдарға ҚПК-нің 511-бабының екінші бөлігінде көзделген қауіпсіздік шаралары қолданылуы мүмкін: денсаулық сақтау органдарын хабардар ете отырып, ауруды туыстарының, қорғаншыларының, қамқоршыларының қарауына беру, психиатриялық көмек көрсететін ұйымға немесе мамандандырылған медициналық ұйымға орналастыру. Ауруды туыстарының, қорғаншыларының, қамқоршыларының қарауына беру түріндегі қауіпсіздік шарасы аталған адамдардың келісімімен ғана қолданылуы мүмкін, ал олар бас тартқан жағдайда медициналық ұйымға орналастыру түріндегі қауіпсіздік шарасы қолданылуы мүмкін екендігін ескерген жөн. Іс бойынша анықталған, есі дұрыс емес

адамның өзіне немесе өзге де адамдарға қауіпті екендігін немесе басқа да елеулі зиян келтіруі мүмкін екендігін куәландыратын деректер қауіпсіздік шараларын қолдануға және оның түрін таңдауға негіз болады.

Ескерту. 8-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

9. Қауіпсіздік шараларын қамтамасыз ету қажет болған жағдайларда адамдар орналастырылатын мамандандырылған медициналық ұйымдарға: жалпы үлгідегі психиатриялық стационар, мамандандырылған үлгідегі психиатриялық стационар, қарқынды байқау жасалатын мамандандырылған үлгідегі психиатриялық стационарлар жатады. Сот, тергеу судьясы ҚПК-нің 14-бабының екінші бөлігінде, 279-бабының екінші бөлігінде және 511-бабының екінші бөлігінде көрсетілген талаптарды сақтай отырып, қауіпсіздік шараларын қолдануға байланысты мамандандырылған медициналық ұйымға мәжбүрлі түрде орналастыру туралы уәжді қаулы шығаруы тиіс.

Ескерту. 9-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

10. Егер алдын ала тергеу жүргізу барысында есі дұрыс емес күйінде қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті жасаған адамға оның психикалық аурумен ауыру фактісі анықталғанға дейін бұлтартпау шарасы қолданылып, ол тергеп-тексеру аяқталғаннан кейін жойылмаса, онда істі өз іс жүргізуіне қабылдаған прокурордың немесе соттың қаулысы бойынша оның күші дереу жойылып, қауіпсіздік шарасын таңдаған кезде адам психиатриялық көмек көрсететін тиісті медициналық ұйымға ауыстырылуы немесе біреудің қарауына тапсырылуы тиіс.

Қауіпсіздік шараларын қолдануға байланысты ауруды біреудің қарауына тапсыруды немесе мамандандырылған медициналық ұйымға орналастыруды нақты жүзеге асыру тергеушінің, прокурордың немесе соттың жасаған хаттамасы, қаулысы түрінде рәсімделуі керек. Қылмыстық процесті жүргізетін органдардың мамандандырылған медициналық ұйымдағы адамды сараптама жүргізу үшін немесе сот отырысына не мәжбүрлі емделетін жерге жеткізу туралы процестік шешімін орындау есі дұрыс емес адам орналастырылған медициналық ұйыммен келісе отырып, ішкі істер органдарына жүктеледі.

Ескерту. 10-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

11. Сот психиатриялық сараптаманың қорытындысы бойынша адам өзінің процестік құқықтарын жүзеге асыру мүмкіндігінен айырылмаған жағдайда, қылмыстық

процесті жүргізетін органдар ҚПК-нің 515-бабы екінші бөлігінің талаптарына сәйкес ондай адамға процестік құқықтарын түсіндіруі және олардың тізбесін жазбаша түрде беруі тиіс.

Ескерту. 11-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

12. ҚПК-нің 517-бабына сәйкес медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану туралы істер бойынша қорғаушының қатысуы міндетті болып табылады. Қорғаушының іске қатысуы, егер ол бұрын ҚПК-нің 64, 66, 67, 536-баптарында көрсетілген өзге негіздер бойынша іске араласпаса, адамның есінің дұрыс еместігі немесе психикасының бұзылуы фактісі анықталған кезден бастап жүзеге асырылуы тиіс.

Ескерту. 12-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

13. ҚПК-нің 7-бабының 11) тармағына сәйкес есі дұрыс емес немесе қылмыс жасағаннан кейін психикалық ауруға шалдыққан адамдардың ата-анасы, балалары, асырап алушылары, асырап алынғандары, ата-анасы бір және ата-анасы бөлек аға-інілері, апа-сіңлілері, атасы, әжесі, немерелері заңды өкілдері болып танылуы мүмкін. Егер адамның жақын туыстары болмаған жағдайда, адвокат немесе іс бойынша іс жүргізу кезінде басқа адамдардың заңды мүддесін қорғауға құқығы бар, қылмыстық процесті жүргізетін орган іске қатысуға рұқсат берген адам оның заңды өкілі бола алады.

Іске қатысуға заңды өкілді тарту тергеушінің қаулысымен, егер ол оны жасамаса, істі өзінің іс жүргізуіне алған прокурордың қаулысымен не соттың қаулысымен жүзеге асырылады.

Заңды өкілді іске тарту туралы мәселе ісі жүргізіліп жатқан адамның есінің дұрыс еместігі немесе психикасының бұзылу фактісі анықталған кезден бастап шешілу керек. Қылмыстық процесті жүргізетін орган заңды өкілге ҚПК-нің 516-бабының үшінші бөлігінде көрсетілген құқықтарын түсіндіруге және бұл туралы хаттама толтыруға (сот отырысының хаттамасына жазып қоюға) міндетті.

Ескерту. 13-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

14. Жақын туысы болып табылатын есі дұрыс емес адамның заңды өкілі өзінің келісімімен ғана және басқа адамның заңды өкілі болып басқа заңда көрсетілген жақын туысқаны танылғаннан кейін қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті жасаудың мән-жайлары туралы куә ретінде жауап бере алады.

Ескерту. 14-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

15. Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану туралы істер бойынша жасалған іс әрекетке заң тұрғысынан баға берілуіне қарамастан, алдын ала тергеу міндетті түрде жүргізіліп, оның барысында ҚПК-нің 510-бабының екінші бөлігінде көрсетілген мән-жайлар толық, жан-жақты және объективті түрде зерттелуі тиіс.

Қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті жасаған адам психикасының бұзылу сипаты мен дәрежесіне қарай өзіне және басқа да адамдарға қауіп төндірмейтін болса, сондай-ақ өзге де елеулі зиян келтіру мүмкіндігі болмаған жағдайларда, алдын ала тергеу аяқталғаннан кейін тергеуші ҚПК-нің 35-бабы бірінші бөлігінің 9)-тармағында көрсетілген негіздер бойынша іс бойынша іс жүргізуді тоқтату туралы ҚПК-нің 288-бабының екіншіден бастап алтыншыны қоса алғандағы бөліктерінің талаптарына сәйкес келетін қаулы шығаруы тиіс. Басқа жағдайларда алдын ала тергеу аяқталғаннан кейін медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану үшін істі сотқа жіберу туралы қаулы шығаруға және іспен бірге оны тиісті прокурорға жіберуі керек.

Ескерту. 15-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

16. Егер алдын ала тергеу барысында адамның қылмысты жасағаннан кейін психикасының бұзылуы қылмыстық қудалауды жалғастыруға мүмкіндік бермейтіні анықталса, қылмыстық процесті жүргізетін орган ҚПК-нің 35 және 288-баптарының талаптарын сақтай отырып, іс бойынша іс жүргізуді тоқтатуы керек. Сонымен қатар, ауырып қалған адамға медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану қажет болса, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам бұл туралы қаулы шығарып, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді тоқтату туралы қаулыны тексеру және бекіту үшін істі тиісті прокурорға жіберуге міндетті. Прокурор қаулыны бекіткеннен кейін сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам қабылданған шешім туралы ҚПК-нің 289-бабының екінші бөлігінде көрсетілген адамдарды хабардар етуге міндетті.

Ескерту. 16-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

17. ҚПК-нің 518-бабының бесінші бөлігіне сәйкес прокурор медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану туралы қаулысымен келіп түскен істі қарап, онда ҚПК-нің 35 және 288-баптарында көрсетілген негіздер болған жағдайда істі тоқтатуға, ал қажет болған жағдайда (мысалы, адамның қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті жасағаны фактісін растайтын немесе теріске шығаратын мән-жайларды қосымша анықтау үшін, іс-әрекетке дұрыс заңдық баға беру үшін, іске қорғаушыны, заңды өкілді тарту үшін, қауіпсіздік шараларын қабылдау үшін, мүдделі

адамдардың іспен танысу туралы өтінішхаттарын шешу үшін және т.б.) қосымша тергеп-тексеруге қайтаруға міндетті. Істі тоқтатуға немесе қосымша тергеп-тексеруге негіз болмаған жағдайда, прокурор аумақтық соттылық қағидаларын сақтай отырып, істі тиісті сотқа жіберуі тиіс. Прокурор қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекеттерді жасаған есі дұрыс емес адамдарды немесе қылмыс жасағаннан кейін психикасы бұзылған адамдарды сотқа тапсыру туралы қаулы шығармайды.

Адамның заңда кепілдендірілген құқықтарын сақтау мақсатында, оған қатысты іс бойынша іс жүргізу жүзеге асырылатын болса, процестің басқа да қатысушыларына сияқты оған және оның заңды өкіліне, істі тоқтату туралы немесе медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану үшін істі сотқа жолдау туралы қаулы міндетті түрде тапсырылады.

Ескерту. 17-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

18. Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану туралы істерді соттың іс жүргізуіне қабылдау және оны қарауға тағайындау судьяның қаулысымен ресімделуі керек. Қаулының қарар бөлігінде істі қараудың күні мен орнынан басқа, бұлтартпау шарасының, егер тергеуші немесе прокурор оның күшін жоймаса, күшін жою туралы, қажет болған жағдайда қауіпсіздік шараларын таңдау, өзгерту немесе оның күшін жою туралы, сот ісін жүргізу тілі туралы, сот талқылауының жариялылығы туралы, азаматтық талап қоюды қамтамасыз ету шаралары туралы, ісі келіп түскен адамның сот отырысына қатысуы туралы, сот отырысына жәбірленушілерді, куәларды, сарапшыларды шақыру туралы, сондай-ақ істің дұрыс және заңды қаралуына маңызы бар басқа да мәселелер туралы шешімдер көрсетілуі тиіс.

Ескерту. 18-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

19. Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану туралы қылмыстық істерді ҚПК-нің 306 - 309-баптарында белгіленген соттылыққа сәйкес бірінші сатыдағы сот қарайды. Басты сот талқылауы барысында сотталушының есі дұрыс емес күйде қоғамға қауіпті іс-әрекет жасағаны немесе оның психикасының бұзылғаны анықталса, есі дұрыс емес адамға медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдану немесе қолданудан бас тарту туралы қаулы шығара отырып және басқа адамдарға қатысты шешім қабылдай отырып, істі мәні бойынша сол сот отырысында бір іс жүргізуде қарауға жол беріледі.

Егер қылмыстық жауаптылыққа тартылуға жататын адамдар туралы істерді қарау ұзақ уақытты қажет етсе, онда сот ҚПК-нің 44-бабының талаптарын сақтай отырып, есі дұрыс емес адамға қатысты материалдарды бөлек іс жүргізуге шығаруға құқылы.

Істі жаңадан ашылған мән-жайлар бойынша апелляциялық, кассациялық тәртіппен қарау барысында іс-әрекетті жасаған кезде адамның есі дұрыс емес күйде болғаны немесе қылмыс жасағаннан кейін, бірақ бірінші сатыдағы сот шешім қабылдағанға дейін жазаны тағайындау немесе орындау мүмкін болмайтын психикалық бұзылулармен ауырды деп пайымдауға негіз беретін мән-жайлар анықталған кезде, іс бойынша шығарылған сот актілері ҚПК-нің 54-тарауының қағидаларына сәйкес істі жаңадан сот қарауына жіберілуге жатады.

Ескерту. 19-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

20. Істің дұрыс шешілуі үшін маңызы бар, адамның қылмыстық заңда көзделген қоғамға қауіпті іс-әрекетті жасағанын белгілейтін немесе теріске шығаратын дәлелдемелерді, сондай-ақ басқа да елеулі мән-жайларды мұқият тексеру керек екендігіне соттардың назары аударылсын. Осы мақсатта сот отырысына жәбірленушілер, куәлар шақырылып, айғақтар алынуы, жазбаша дәлелдемелер жарияланып, зерделенуі, заттай дәлелдемелер зерттелуі тиіс. Адамның есі дұрыс еместігі, медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану, мәжбүрлеу шараларының түрін айқындау туралы мәселені шешу соттың құзыретіне жатады. Сондықтан психиатр-сарапшылардың қорытындысына істегі барлық материалдармен жиынтықта мұқият баға берілуі керек. Егер сот-психиатриялық сараптаманың қорытындысы оның қысқаша жазылғанына, уәжді болмауына немесе басқа да себептерге байланысты сенім тудырмаса, немесе онда сол санаттағы істер бойынша анықталуға жататын мәселелердің барлығы көрсетілмесе, соттар қосымша немесе қайта сараптамалар жүргізуді тағайындауы қажет. Іс жүргізу қажет болған жағдайда сараптаманы қайта жүргізу тәуелсіз сараптамаға тапсырылуы мүмкін (Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің Сот сараптамасының орталығы базасында ұйымдастырылған сот-психиатриялық сараптама, т.б.).

Ескерту. 20-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

21. Сот тергеуі прокурордың есі дұрыс емес деп танылған адамға медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану қажеттілігі туралы дәлелдерді баяндаудан басталатынын соттар ескерсін. Бұл ретте прокурор ҚПК-нің 510-бабында көрсетілген мән-жайларды растайтын, сондай-ақ аурудың өзіне және өзге адамдарға қауіптілігін куәландыратын істегі барлық дәлелдемелерді келтіруі және олар дәлелденген жағдайда сотқа есі дұрыс емес адамға ҚК-нің 93-бабында көзделген медициналық мәжбүрлеу шараларының бірін қолдануды ұсынуы тиіс. Айыптау және қорғау тараптары іс бойынша жүргізілген іс жүргізудің заңдылығын, ҚПК-нің 510-бабында көрсетілген мән-жайлардың дәлелденгендігін тексеруге қатысуға, ал ҚПК-нің 383-бабында

көзделген тәртіппен өткізілген жарыссөз кезінде сотқа сот тергеуінде анықталғанға, оның пікірінше, сәйкес келетін шешім қабылдауды ұсынуға міндетті.

Ескерту. 21-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

22. ҚПК-нің 520-бабына сәйкес сот талқылауы барысында: іс-әрекеттің болған-болмағанын; оның заңды бағасы; осы іс-әрекетті ісі қаралып жатқан адам жасаған-жасамағанын осы адамның іс-әрекетті жасау кезінде есі дұрыс емес күйде болған-болмағанын немесе оны жасағаннан кейін психикасы бұзылып ауырып қалған-қалмағанын; қылмыс жасағаннан кейін ауырып қалған адамға жаза тағайындау және оны орындау мүмкіндігінің болатын-болмайтынын; ауру адамның өзіне және басқа адамдарға қауіпті-қауіпсіз екендігін және өзге де елеулі зиян келтіруі мүмкіндігінің бар-жоғын; мұндай адамға медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын қолдану және нақты қандайын қолдану қажет немесе қажет еместігі анықталуы тиіс екендігі түсіндірілсін. Сонымен қатар сот азаматтық талап қою қанағаттандырылуға жататын-жатпайтынын кімнің пайдасына, және қандай мөлшерде, сондай-ақ егер азаматтық талап қою берілмесе, мүліктік зиян өтелуге жататын-жатпайтынын; азаматтық талап қоюды қамтамасыз етуге тыйым салынған мүлікті не істеу керектігі; заттай дәлелдемелер туралы мәселелерді анықтауы тиіс.

Ескерту. 22-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

23. Сот талқылауы нәтижелері бойынша сот: ҚПК-нің 35-бабының бірінші бөлігінде көрсетілген негіздер бойынша, егер іс бойынша іс жүргізуді болдырмайтын мән-жайлар анықталса, істі тоқтату туралы; адамды қылмыстық жауаптылықтан босату және оған медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларының бірін қолдану туралы; адамды қылмыстық жазадан босату және оған медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану туралы; медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолданбастан істі тоқтату; тергеп-тексеруді жалпы тәртіппен ұйымдастыру үшін істі прокурорға жолдау туралы қаулылардың бірін шығаруға тиіс. ҚК-нің 93-бабында көрсетілген медициналық сипаттағы бір ғана мәжбүрлеу шаралары және тек ҚК-нің 91-бабының бірінші және екінші бөліктерінде көзделген мән-жайлар анықталған жағдайда ғана қолдануға құқылы екеніне соттардың назары аударылсын. Соттар медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын таңдау кезінде ҚК-нің 92-бабында көрсетілген медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану мақсатын негізге алуы, жасалған іс-әрекеттің қоғамдық қауіптілігін, психикалық бұзылудың дәрежесі мен асқынуын, осы адамның өзге адамдарға және өзіне қауіпті болуын және қауіптілік деңгейін немесе психикасының бұзылуына байланысты өзге де елеулі зиян келтіру мүмкіндігін, сондай-ақ адамның емдеуді қажет ететінін ескеруі тиіс. Психикасы

бұзылған адамның өзіне және өзге де адамдарға қауіптілігінің дәрежесі және оның басқа да елеулі зиян келтіру мүмкіндігі медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларының түрін анықтау үшін басым негіз болып табылады.

Ескерту. 23-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

24. Сот қаулысы ҚПК-нің 521-бабының талаптарына жауап беруі керек. Онда ісі қаралып жатқан адамның жасаған іс-әрекетінің сипаты, осы іс-әрекет қылмыстық заңның қай нормасында көзделгені, іс-әрекетті осы адамның жасағанын растайтын дәлелдемелер баяндалуы тиіс. Сонымен бірге қаулыда адам психикасының бұзылуына шалдыққанына дәлелдемелер келтірілуі тиіс, бұл ретте адам іс-әрекетті жасаған сәтте есі дұрыс емес күйде болған-болмағанын немесе психикасының бұзылуы қылмыс жасағаннан кейін басталған-басталамағанын міндетті түрде көрсету қажет.

Егер сот адамның қылмыс жасаған кезде өзінің әрекеттеріне жауап бере алған және оларды басқара алған, ал психикасы қылмыс жасалғаннан кейін бұзылған деген қорытындыға келсе, онда қаулыда міндетті түрде оның ауруы қылмыстық жаза тағайындауға және оны орындауға кедергі болатын-болмайтыны туралы нақты дәлелдер келтірілуі тиіс.

Психикасының бұзылуына байланысты адамның қылмыстық жауапты бола алмайтынын немесе қылмыстық жазаға тартыла алмайтынын тани отырып, сот қаулыда адамның өзі немесе айналасындағы адамдар үшін қауіптілігі туралы немесе оның өзге де елеулі зиян келтіре алатындығы туралы тұжырымының себептерін келтіруге міндетті.

Маскүнемдікпен, нашақорлықпен немесе уытқұмарлықпен ауыратын адамдарға медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану туралы осы адамдарға тағылған айып бойынша қабылданған сот үкімінде немесе өзге де қорытынды шешімінде көрсетіледі. Ақтау үкімі шығарылған кезде маскүнемдіктен, нашақорлықтан немесе уытқұмарлықтан мәжбүрлеп емдеу қолданылмайды.

Ескерту. 24-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

25. Қаулының қарар бөлігінде соттарға қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті есі дұрыс емес күйде жасаған адамды заңда көрсетілген медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларының бірін қолданып немесе осындай шараларды қолданбай, оны қылмыстық жауаптылықтан босату туралы және істі тоқтату туралы көрсетуі тиіс.

Егер сотта адамның психикасы қылмыс жасағаннан кейін бұзылғаны анықталса, сот қаулының қарар бөлігінде ҚК-нің 75-бабының бірінші бөлігінің негізінде, оған заңда көрсетілген медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларының бірін қолданып немесе

оны қолданбай, адамды жазаны өтеуден босату және ҚК-нің 75-бабының үшінші бөлігіне сәйкес ондай адамдарға жазылғаннан кейін қылмыстық жауаптылыққа тартылатындығын және ҚК-нің 71 және 77-баптарында белгіленген ескіру мерзімдері шеңберінде қылмыстық жазаны қолдану мүмкіндігін ескере отырып, іс бойынша іс жүргізуді тоқтата тұру туралы көрсетуге міндетті. Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану мерзімдері сот қаулысында көрсетілмейді. Қаулыда ісі қаралған адамның қорғаушысы, заңды өкілі немесе жақын туысы, жәбірленуші және оның өкілі апелляциялық тәртіппен шағым жасай алатыны, сондай-ақ ҚПК-нің 48-тарауында жазылған қағидалар бойынша прокурор өтінішхат келтіруі мүмкін екендігі көрсетілуі тиіс. Ісі қаралған адамның жақын туысы оның іс бойынша заңды өкіл болған-болмағанына және іске қатысқан-қатыспағанына қарамастан, апелляциялық шағым беруге құқылы екені түсіндірілсін. Ісі қаралған адам, егер сараптама қорытындысы бойынша оның психикалық жай-күйі іс бойынша сот ісін жүргізуге қатысуға мүмкіндік берсе, сот қаулысына шағымдануға құқылы. Өзге жағдайларда бұл адамның, сондай-ақ азаматтық талап қоюшының, азаматтық жауапкер мен олардың өкілдерінің шағым беру құқығы жоқ.

Ескерту. 25-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

26. ҚК-нің 91-бабы бірінші бөлігінің 1), 2), 3) тармақтарында көзделген негіздер бойынша медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасы қолданылған сот қаулысының орындалуы қарамағында психиатриялық стационарлар бар денсаулық сақтау органдарына және ішкі істер органдарына жүктеледі.

Қылмыстық жазамен қатар мәжбүрлеп емдеу тағайындалған, маскүнемдікпен, нашакорлықпен, уытқұмарлықпен немесе психикасының бұзылуымен ауыратын адамдарға медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдануды орындау тәртібі Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексімен анықталады.

Ескерту. 26-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

27. Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану және психиатриялық көмек көрсету жүктелген денсаулық сақтау органдары медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шаралары қолданған күннен бастап 6 ай өткен соң, ал одан кейін жүйелі түрде 6 ай сайын ауруды куәландырып, қолданылған емдеу тәсілдерінің және медициналық бақылаудың негізінде ҚК-нің 96-бабына сәйкес сотқа медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдануды өзгерту, мерзімін ұзарту немесе тоқтату туралы негізделген қорытынды ұсынуға міндетті. Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану мерзімін соттың жүйелі түрде ұзартуынсыз адамды психиатриялық стационарда ұстау заңсыз болып табылады.

Ескерту. 27-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

28. Психиатр-дәрігерлер комиссиясының медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шарасын тоқтату, өзгерту немесе мерзімін ұзарту қажеттігі туралы ұсынуын (қорытындысын) қарауды мәжбүрлеу шарасын қолдану туралы қаулыны шығарған соттың судьясы жеке-дара жүзеге асырады. Егер мәжбүрлеп емдеуді жүзеге асыратын медициналық ұйым аталған соттардың аумақтық соттылығынан тыс жерде болса, онда ұсынуды медициналық ұйым орналасқан жердегі тиісті аумақтық сот қарайды. Сот қызметінде медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдануды негізсіз өзгерту, мерзімін ұзарту немесе тоқтату фактілері жойылуы тиіс. Соттар есі дұрыс емес деп танылған адамның жасаған қылмысы ауыр немесе аса ауыр қылмыстарға жататын жағдайларға, оның медициналық ұйымда болу мерзіміне және дәрігерлік қорытындыда көрсетілген оның психикасындағы өзгерістерге ерекше назар аударуы керек. Мұндай адамдарға медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдануды тоқтату немесе өзгерту өткізілген емдеуден кейін немесе психикалық және тән күйінің өзгеруі салдарынан өзіне және өзге адамдарға қауіпті болмайтынын дәлелдейтін шынайы, даусыз мән-жайларға негізделуі тиіс.

Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдануды тоқтату, өзгерту, мерзімін ұзарту туралы ұсынуды қарау нәтижесінде шығарылған қаулыға ҚПК-нің 522-бабында көрсетілген адамдар шағым жасауы, наразылық келтіруі мүмкін.

Ескерту. 28-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

29. ҚПК-нің 477-бабының бірінші бөлігіне сәйкес айыптау үкімін шығарумен және қылмыстық жаза тағайындаумен қатар адамға қолданылған медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану мерзімін ұзарту, өзгерту немесе тоқтату туралы мәселелерді сотталушы жазаны өтеп жатқан мекеменің ұсынысы бойынша немесе оның жеке өтінішхаты бойынша сотталушының жазаны өтеу орны бойынша аудандық немесе оған теңестірілген сот шешетіні соттарға түсіндірілсін. ҚК-нің 75-бабында көзделген негіздер бойынша адамды жазадан босатып, оған медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдануды, сотталған адамды жазадан босату туралы қаулыны шығарған аудандық және оған теңестірілген соттың судьясы жеке-дара жүзеге асырады. Егер мәжбүрлеп емдеу сот үкімімен ҚК-нің 91-бабы бірінші бөлігінің 3), 4) тармақтарында көзделген негіздер бойынша тағайындалса, медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын ұзарту, өзгерту немесе тоқтату туралы ұсынуды жаза өтеліп жатқан жердегі аудандық немесе оған теңестірілген сот қарайды.

Ескерту. 29-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

30. Осы қаулының қабылдануына байланысты Пленумның 1985 жылғы 1 қарашадағы № 17 қаулысымен енгізілген өзгерістермен "Медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану, өзгерту және тоқтату жөніндегі сот тәжірибесі туралы" КСРО Жоғарғы Сот Пленумының 1984 жылғы 26 сәуірдегі қаулысы Қазақстан Республикасында қолданылмайды деп танылсын.

Ескерту. 30-тармақ жаңа редакцияда – ҚР Жоғарғы Сотының 27.11.2025 № 6 (алғашқы ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) нормативтік қаулысымен.

*Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының Төрағасы
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының судьясы,
Пленум хатшысы*